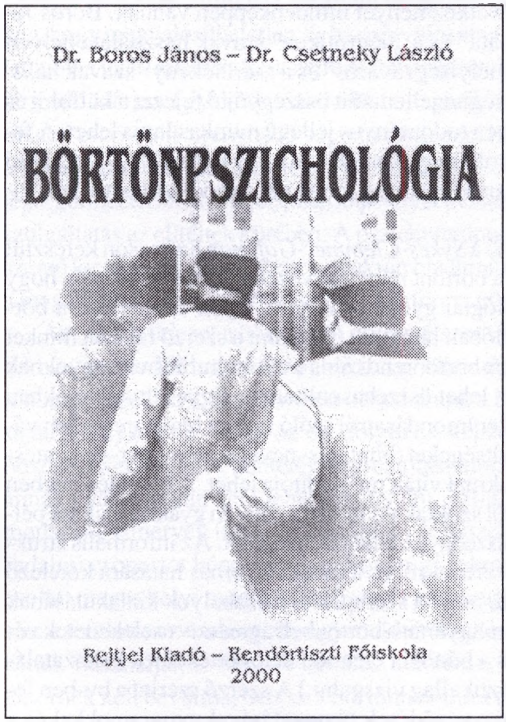
Börtönpszichológia

Megkésett, de hiánypótló munka

Mit árul el egy ilyen cím: Börtönpszichológia? Nyilvánvaló, hogy a büntetésvégrehajtásnál szolgálatot teljesítők számára egészen mást, mint a többi embernek. Dr. Boros János és dr. Csetneky László e címmel megjelent tankönyvének ürügyén először talán a könyv civil vonatkozásáról ejtenék szót. Számomra nagy jelentőségű, hogy a pszichológia helyet követel magának a börtönügyben, vagy másként fogalmazva a büntetésvégrehajtásban. Manapság mindenütt jelen van a pszichológia, lépten-nyomon találkozunk vele, kezdve a képes újságok rovataitól a fejvadászaton keresztül egészen a komoly, nagy szakterületeket összefoglaló tudományos munkákig. A börtönkörnyezet speciális pszichológiai kérdéseket vet fel, így járulhat hozzá a pszichológia fejlődéséhez. A legjelentősebb ezek között a *Zimbardo* által lefolytatott kísérlet. Másik oldalról a reszocializáció problémaköréhez is nagyban hozzájárulhat a pszichológia. A börtönben szolgálatot teljesítők számára nagyon fontos, hogy lépést tudjanak tartani a külvilág eseményeivel, ehhez nélkülözhetetlenek a pszichológiai alapismeretek. A közvetlen fogvatartottakkal foglalkozók számára a humánus beállítottság olyan, mint egy szemüveg, amelyen keresztül a munkájukkal kapcsolatos tényezőket észlelni tudják.

A szerzők az előszóban említik, hogy a könyvet elsősorban a Rendőrtiszti Főiskolán tanuló hallgatóknak és a börtönökben dolgozó pszichológusoknak szánták.

Az első fejezetben tisztázzák az alapfogalmakat, és Popper Péter definíciójából kiindulva megállapítják, hogy a börtönpszichológia alkalmazott lélektani ág. Felhívják a figyelmünket a külföldi aktualitásokra, de nem említik a drogok, az etnikumok és az idegenrendészet problémáit, amik napjainkban kezdenek aktuálissá válni hazánkban, míg Európában már régen hangsúlyozottak.

A második fejezet, amelyet Boros János írt, az elítéltet mint embert, szűkebb értelemben mint személyiséget járja körbe. A fejezetben igen jó elemzést olvashatunk a Zimbardo-féle börtönszimulációs kísérletről, amely túlmutat az Aronson-féle értelmezésen, mert kifejezetten a börtönnel kapcsolatban vonja le a tanulságokat. A fejezetet jellemzi, hogy túl sok benne az elmélet, ami megkérdőjelezi a bevezetőben írtakat. Az akadémikus pszicho-

lógiát védelembe véve célszerű lett volna az *Atkinson*-könyvben írt fogalmakat használni, ha már ezek a magyar környezetben az említett könyv óta (vagy által) úgy honosodtak meg. Egy-egy koncepciót a szerző gyakorlati szemszögből is megvizsgál a személyiségről szóló részben. Olvashatunk a differenciálás és a klasszifikáció fogalmairól. Az elítéltek osztályozása valójában intézményesült kategorizáció, sztereotípia, melyet remélhetőleg nem a gazdaságosság motivál, bár gazdasági következményei mindenképpen vannak. Boros János ki is emeli a buktatókat. A „pszichopata" és a „neurotikus" szavak használata helyett még általánosságban is jobb lenne a "személyiségzavaros" és a „sérülékeny" szavak használata. A fogvatartotti kategóriák pszichológiai jellemzőit összegyűjtő fejezet a külföldi és hazai kutatások gazdag példatára, bármilyen tudományos jellegű munka alapja lehet. A fejezet tartalmaz továbbá egy alfejezetet arról, hogy Kanadában hogyan folyik a visszaesési esély előrejelzése. Sajnos jelenleg nincs arra lehetőség, hogy ezt a módszert a magyar viszonyok közé adaptáljuk.

A harmadik fejezetben Csetneky László a *Sykes-Clemmer-Goffman* hármason keresztül pszichológiai szempontból elemzi magát a börtönt mint szervezetet . Ebből is látszik, hogy a börtönpszichológiának erőteljes szociológiai gyökerei vannak. Ilyen értelemben a börtönfunkciót az elret-tentésben és az izolációban láthatjuk, valamint a szerző rávezet minket arra, hogy Európában nem létezik egységes börtönrendszer a multikulturális viszonyoknak köszönhetően, ezért azt gyakorlatilag nem lehet összehasonlítani az Egyesült Államokban kialakult rendszerrel. A börtönrendszer ellentmondásairól szóló fejezet lényegre törően vázolja a börtönügy filozófiájában rejlő feszültségeket (büntetés–nevelés, kényszer–önkéntesség, zártság–nyitottság), ezzel komoly szakmai viták megindítója lehet. A bv. intézetekben szolgálatot teljesítők egymás közt is ezekről szoktak vitatkozni, nagyon gyakran hallani például a nevelési és a biztonsági területek összeegyeztethetetlenségéről. Az informális struktúra elemzésénél olvashatunk az elítélti szerepekről és a csoportnyomás hatására kötelező érvénnyel követendő szabályokról. Kifejti, hogy a szerepek és a szabályok kialakulásának két módja lehet, az import és a depriváció, magyarán a börtönbeli agresszív cselekedetek végül is levezethetők a megfosztottságból és a bűnözői életmód kétes értékeinek behozatalából. (Érdekes lenne ezt a körülményt statisztikailag vizsgálni.) A szerző szerint a bv-ben feszülő ellentéteket az elítélti öntevékeny szerveződések támogatásával, programokkal és a humánus légkörrel kell felszámolni. *Ole Ingstrup,* a Nemzetközi Börtönügyi Társaság elnöke a Büntetés-végrehajtás Millenniumi Konferenciáján említette, hogy a biztonsági-technikai fejlesztések következménye végül is az állomány bizton-ságérzetének csökkentése, mert a maximálisan biztos börtönből szinte csak túszejtéssel lehet kitörni. Ezen kijelentés tükrében a könyv harmadik fejezete mindenképpen összhangban van a világ vezető börtönügyi filozófiájával.

A könyv bánásmódról szóló, negyedik fejezetét – az utolsó alfejezet kivételével – Boros János írta. Két fontos fogalmat definiál, ezek a *börtönadaptáció és a börtönszocializáció,* tematikailag azonban ezek nem illenek a fejezet témakörébe. A börtönkörnyezettel való megküzdési stratégiák elemzésénél kitér arra, hogy a legtöbb elítélt reaktív problémaorientált, és kevesen vannak közöttük azok, akik képesek a problémájukat újraértelmezni. Ez a megállapítás megvilágítja a börtönpopuláció tagjainak alapvetően jellemző személyiségét. Megtudhatjuk, hogy a Martinson-doktrína szerint a börtönbeli kezelésnek, treatmentnek nincsen hatása. Szerencsére az idézett cikk 1974-ben íródott, és maga a szerző sem támogatja, úgy foglalja össze a treatment lényegét, hogy az a munkáltatásban, oktatásban és a felelősségben nyilatkozik meg. Ezzel a szemlélettel csak az a baj, hogy egyedül a pszichológiát (mint mód-

szert) hagyja ki. A következő alfejezetben a nevelési módszerek pszichológiai elemzéséről olvashatunk, ami teljes egészében elméleti alapon nyugszik, mondhatnánk idealisztikus. Én magam idegenkedem attól a kifejezéstől, hogy „nevelési program", mert a valóság inkább azt mutatja, hogy a büntetés-végrehajtási nevelés napjainkban adminisztratív feladattá vált (ezt Csetneky később említi is!), valamint az emberi méltóság csorbító tényezője olyan értelemben, hogy megvalósíthatatlan, és ha megvalósulna, rátelepedne a személyiségre. Érdemesebb lett volna talán inkább a készségfejlesztő tréningekről bővebben írni. A speciális csoportokat tárgyaló alfejezet gyakorlati alapokon nyugszik, elemzi a gyógyító-nevelő csoportot, az átmeneti csoportot, az enyhébb végrehajtási szabályok alapján működő csoportokat, valamint a különleges biztonságú körleteket. Ezen utolsó rész képezhette volna az egész bánásmód fejezet gerincét. Ebben a fejezetben kap helyet Csetneky László tollából a pszichoterápia is mint szolgáltatás az elítéltek körében. A pszichoterápia definíciója és szabályai ismertetése után a szerző kiemeli, hogy az elítéltek gyakran bizalmatlanok és manipulatívak az ülések során. Ez a megállapítás markánsan jellemző a börtönre, talán specialitás is.

Az ötödik fejezet a börtönben dolgozó személyzetről szól. Ennek a témakörnek napjainkban gyakorlatilag nincs publicitása, ellentétben a rabtársadalomra is rábukkant sajtódömpinggel. Kritikus elemzést olvashatunk a hierarchikus szervezeti modellről, és a bv. sajátos helyzetéről, hogy az ott dolgozók képzettsége, képesítése néha meglepő különbözőségeket mutat. A büntetés-végrehajtási munka olyan sok követelményt támaszt, hogy annak gyakorlatilag nem lehet megfelelni, véli Csetneky László, és ezért inkább az alkalmatlanság ismérveit írja le. A börtönben dolgozók mindenképpen egy jól elkülöníthető társadalmi csoportot képeznek, valahogy úgy lehetne ezt megfogalmazni, hogy családi kapcsolat, magas helyi munkanélküliség és némi sajátos és megfoghatatlan romantika vonzza erre a területre az embereket, ugyanakkor hatalmas mértékű a fluktuáció, sokan ugródeszkának használják a bv-t. A beválás kétoldalú, hangsúlyozza a szerző, nemcsak a börtönőrnek kell beválnia, hanem a börtönnek mint munkahelynek is. A hazai helyzet elemzése után a személyi állomány képzésére külföldi példákat olvashatunk, amelyek jobbnak tűnnek. Végül tárgyilagos alfejezetet olvashatunk a börtönben dolgozók mentálhigiénés helyzetéről, amelyet sajátos szerepfeszültség és szorongás motivál, valamint sajátos tünetként az alkoholizmus és az öngyilkosság. A könyvet irodalomjegyzék, fényképek, pszichológiai esettanulmányok és egy rendkívül ötletes idegen szavak jegyzéke zárja.

A Börtönpszichológia című könyv igen megkésve érkezett, nagy hiányt pótolt, a fejezetek egymástól jól elkülönülnek, bár úgy tűnik, hogy a szerzők nem törekedtek az egymással való összhangra. A Boros János- féle fejezetek hangsúlyosan elméletiek és a kutatókat szolgálják ki, akik a fejezetek elolvasása után támponttal rendelkezhetnek a témában való továbblépéshez. Csetneky László fejezetei pedig kitűnnek humánus látásmódjukkal és didaktikusabb, praktikusabb jellegükkel. (Meg kell jegyeznem, hogy mindkét szerzővel kapcsolatban elfogult vagyok, ennek ellenére igyekeztem az objektivitásra törekedni, hiszen az egyikük – az egyetemi szakdolgozatomhoz segítséget nyújtó – elöljáróm, a másikuk – talán a pszichológusi pályán engem is elindító – tanárom volt.)

Fliegauf Gergely